

ҰЛТТЫҚ ТІЛ – ҰЛТТЫҢ ТҰҒЫРЫ: ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ БҮГІНІ МЕН БОЛАШАҒЫ ТУРАЛЫ ТОЛҒАНЫС

Байзаков Жандос Абдазимович

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті
Өзбек тіл білімі кафедрасының (PhD) оқытушысы
Шыршық, Өзбекстан.

Аннотация: Қоғамның қандай түрі болмасын, ол тілсіз өмір сүре алмайды. Тіл сол бір қоғамның, сол ұлттың негізі болып саналады.

Кілтті сөздер: ұлт, тәуелсіздік, ана тілі, білім қоғам, әлеумет, ұлттық мүдде.

THE NATIONAL LANGUAGE AS THE FOUNDATION OF NATIONAL IDENTITY: REFLECTIONS ON THE PRESENT AND FUTURE OF THE KAZAKH LANGUAGE

Bayzakov Jandos Abdazimovich

Shyrchik State Pedagogical University
Teacher of the Department of Uzbek Linguistics (PhD)

Annotation: Whatever society it is, it cannot exist without language. Language is the basis of one and the same society, one and the same nation.

Keywords: nation, independence, native language, education, society, society, national interests

...Ана тілі қайнаған қанның, қиналған жанның,

*толғантқан көңілдің, лүпілдеген жүректің
сағынышы, онда дәм де, мән де болу керек.*

С.Торайғыров

Қоғамның қандай түрі болмасын, ол тілсіз өмір сүре алмайды. Тіл сол бір қоғамның, сол ұлттың негізі болып саналады. Оның жоғалмауы, дамуы, өркендеуін сол ұлт қарекет етуі керек. Біздің тіліміздің дамуын көркеюіне өз үлесін қосқан қазағымның «Ұлт ұстазы» Ахмет Байтұрсынов: «Егер біз қазақ деген ұлт болып тұруды тілесек, қарнымыз ашпас қамын ойлағандай тіліміздің де сақталу қамын қатар ойлауымыз керек" деген болатын. Сонау сан жылдар тарихы бар Қазақ тілімнің бұл күнге дейін жетіп келуі қанша-қанша ақын-жазушыларымыздың еңбегінің нәтижесі іспетті.

Тәуелсіздік – ұлттық қасиетті қадірлеуден басталса керек. Ал «өзінің ұлттық қасиетін, өз тілін, әдебиетін білмеген, қадірлемеген адам толық мәнді интеллигент емес» деген М.Әуезовтің керемет дана сөзі бар. Расында да, өз тіліңнің сұлулығын сезінбей, өзге тілдің қадірін сезіну екіталай емес пе?!

Талай ақын, шешен бабаларымды бұлбұлша сайратқан, жарға соққан толқындай екпінді, наркескендей өткір тілімнің осынау уақытқа дейін тұншығып, қадір-қасиетінен айырылуға шақ қалғанда, қазақтардың көзі ашылып, қазақ тілін «мемлекеттік тіл» деп жариялады. Алайда, мәселе мұнымен біткен жоқ еді. Бойында не рухы жоқ, не қорқақ, не қара бас қамын ойлайтын «маған бәрібір» дейтіндер көбейді. Міне, сондықтан да өткеннің кейбір іргелі тағылымдарына ден қоюға тура келеді. Қазақ тілін алғаш қолданыста бәзбіреулер араб пен парсыны, одан кейін ноғайды былдырлатып, орысты араластырып тілді құртуға шақ қалғанда, аға-буын бұрқ етіп қайнаған, сарқ етіп суалған тілімізді қайтадан тірілтті.

Ал, қазір ше?.. Қазір де қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесі үшін күресіп жүрген жандар көп. Бірақ сол «бір өліп, бір тірілген» тілдің қадір-

қасиетін жоғалтып алған адамдар да аз емес. Оған кім кінәлі? Қоғам әлде адам? Қарапайым да мәңгілік сұрақтар... Дегенмен өткенге мойын бұрамын деп болашағымыздан айырылмауымыз қажет. Әрбір халықтың басында болар мұндай сұраққа жеріне жеткізе жауап беру, бәлкім, жасаған жалғыздың өзінің ғана қолынан келер. Ал, біздің міндет – «алтын күннен бағасыз бір белгі боп қалған» ана тілімізді қадірлеп көкке көтеру екені мәлім. Сондықтан да алдағы міндет те ұлттық тілдің ұлы тұлғасын кезеңдік бұрылыстарда тарих сахнасына өшпестей етіп шығара білуде болса керек. Себебі, қазіргі таңда «үш тұғырлы» тілдің туын жоғары деңгейге көтеру сияқты зор міндеттер тұр. Мұндайда әрі кең, әрі жүрдек бүгінгі күннің даңғылымен жүру үшін байырғы тәсіл жарамсыз болмақ.

Кеңес Одағы кезеңінде ақын - жазушы, қоғам зиялыларын көп қыспаққа алғандары белгілі. Олар халқым, жұртым, елім деп өмір сүрді. Олардың халық көзін ашуы үкімет басшыларына ұйқыдағы айдаһарды оятумен тең болатын. Халықтың енді-енді саясатты түсінуі, өз құндылығын, өз ұлтын, өз тілін қорғайтын, қолдайтын азаматтардың көбеюінен сескенген КСРО басшылары қаншама қанша қоғам қайраткерлерін, ақын - жазушыларымызға түрлі айыптар тағып, жала жауып қудалайды. 1928 жылы Ахмет Байтұрсынов, Міржақыпов Дулатов, Мағжан Жұмабаев, Жүсіпбек Аймауытов, Халел Ғаббасов сынды 44 «буржуаз ұлтшыл» қамауға алынды. 1930 жылдың қыркүйегінде Мұхамеджан Тынышпаев, Халел Досмұхамедов, Жақып Ақбаевсынды бірқатар қазақтың қаймағы тағы қамауға алынды (барлығы — 40 адам). Олардың бір бөлігі Ресей территориясына итжеккенге айдалды. 1937-38 жылдары қазақтың көрнекті қайраткерлерінің барлығы репрессияланды. Сондай-ақ репрессия құрбандары ішінде Тұрар Рысқұлов, Нығмет Нұрмақов, Сұлтанбек Қожанов, Ұзақбай Құлымбетов, Ораз Жандосов, Әбілхайыр Досов, Смағұл Сәдуақасов, Темірбек Жүргенов, Әлихан Бөкейханов, Сәкен Сейфуллин,

Илияс Жансүгіров, Бейімбет Майлин, Құдайберген Жұбанов, Санжар Асфендияров та бар. Олар XX ғасыр соңына ғана келіп ақталады. Елім, жұртым деп өз өмірлерін қиған бұл ата-бабаларымыздың арқасында ана тіліміз дүние жүзілік тілдердің қолданыс жағынан 70-ші орында, ал сөздік қоры жағынан ең бай тіл саналатын араб тілі, ағылшын тілінен соң үшінші орынды иеледі.

Қазіргі қоғамдағы ащы шындықтың бірі қазақ тілінің қоғамда әсіресе жас ұрпақтың арасында қолданыстан шығып қалуы, тілді бұзып сөйлеуі әдеби норманың сақталмауы. Әлем деңгейіндегі қазақтар емес жәй ғана Қазақстан Республикасының көп бөлігіндегі жас ұрпақ орыстанып кетіп жатқандығы. Бұған дәлел мен соңғы екі айда Алматыда жұмыс бабымен болған болатынымын. Мынадай жағдайлар мені қатты қынжылтты: екі қазақ бір-бірімен орысша сөйлесуі; кітап дүкендерінің 90%-ы орыс тіліндегі кітаптар қазақ тіліндегі кітап кеміп баражатқандығы; көп мейрамхана қонақ үй сынды жерлердің орыс тілінде қызмет көрсетілуі бұл сынды мысалдарды көп келтіруге болады. Біз жастар тыныш бейбіт заманда өмір сүріп жатырмыз ғой бізде білім алуға, оқуға, үйренуге деген шектеу жоқ-қой ата-бабаларымыз қаншама қиын қыстау сәттерде де өз еліне, тіліне деген құштарлығының арқасында оқыды, үйренді, бізге мұра қылып қалдырды. Бізде олардың ісін жалғастыруымыз керек тілімізді халқымызды биіктерге көтеруіміз керек емес пе?.

Солай екен, Өзбекстан Республикасының Президенті Ш.М.Мирзияев Тәуелсіздігіміздің 33 жылдық меркесіне арналған салтанатты шарада сөйлеген сөзі негізінде **“Бір болсақ халықпыз, бірлессек - Отанбыз”** деген ұранды ортаға тастады. Бұл тектен-тек айтылмаған. Отанымыздың тәуелсіздігі - біз үшін күш пен шабыт көзі, даму мен өркендеудің негізі деген идеяны алға сүрді. Бұл да біз жастар үшін өте берген кең мүмкіндіктердің бірі деп ойлаймыз.

Елбасымыз Ш.М.Мирзияев өзінің Әрекеттер стратегиясының бес аса маңызды бастамасында болашақ, келесі ғасырда, жаңа мыңжылдыққа өткен құндылықтар туралы айтқандай: «Біз өзіміздің болашағымызды және жастарымызды қандай күйде көргіміз келеді, осыны айқындап алатын уақыт жетті. Біз ненің іргесін тұрғызғымыз келетінін, таңдап алған мақсатымызға алып келетін өз дамуымыздың траекториясы, даңғылы қандай болуға тиіс екенін анық білуге және ұғынуға тиіспіз?» – деген болатын.

Міне сондықтан еліміздің даму бағыты айқындалған уақытта білім берудің маңыздылығы мен оның мәнділігіне көңіл бөлініп, сапалы білімге қол жеткізуде нақты міндеттер қойылып, болашақтағы атқарылар іс – шаралар айшықтауы қажет. Білім беруді қоғамның әлеуметтік – экономикалық құрылымынан, мәдени құндылықтарынан, ұлттық дәстүр, рухани негізден бөле - жара қарауға болмайды.

*Қазағым, таянды ғой қылта мойын,
Жер, мал кетіп, бос қалды біздің қойын.
Қарашы өзіңе өзің көз жүгіртіп,
Жараспас бұдан былай күлкі-ойын.
Жетті енді қам жер мезгіл, жатпа бекер,
Ойламау келешекті түпке жетер.*

Ақын Мағжан Жұмабаевтың «Қазағым" деген өлеңінің мына жолдарында құр күлкі-ойынмен жүріп келешекті ойламауымыздың соңы дұрыс болмайтындығын жеткізген. Біз сол ұлылардың ұрпағымыз !

Сөз соңында бүгінгі күн талабына сай нақты, терең білім беруде өз тілімізді құрметтеуде өз шығармашылығымынан мына өлең жолдарын ұсынғым келді.

*Қазағым, Қазақ елім, бауыларым,
Анам тілін тастамайық жалынамын.
Алаш! деп келмеске кеткен қаниама жан,
Бұл тілде еңбегі көп ұлылардың.*

Иә, Ататүріктің «Қай кезде де ұлттық мұрат пен ұлттық мүддеге басымдық беруіміз керек. Халықаралық саясат, еларалық жағдай – мұның бәрі ұлттық мұрат пен ұлттық мүддеден төмен тұруы керек» дегеніндей, Өзбекстан мемлекетінде де оның тілінен бастау алған рухани құндылықтарына бет бұрып, барынша халықтық мүддеге қызмет ететін ұлттық саясат жүргізу – бүгінгі күн қажет етіп отырған басты талабы.

Қорыта айтқанда, Тіл түзелмей, қоғам түзелмейді, мемлекеттің де, ұлттың да болашағы күңгірттене береді. Сондықтан да еліміздің қоғамдық-рухани өмірінде ұлттық тіл саясатын барынша батыл қолға алып, қарқынды жүргізетін уақыт жетті.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Өзбекстан Республикасының Президенті Ш.М.Мирзияев Тәуелсіздігіміздің 33 жылдық меркесіне арналған салтанатты шарада сөйлеген сөзі. **“Бір болсақ - халықпыз, бірлессек - Отанбыз”**. Нұрлы жол газеті. 2024 жыл. 1 сентябрь.
2. Байкабилов У. Тіл білімінің негізері. Ташкент.:2023
3. Жұбанов А. Қолданбалы тіл білімінің мәселелері. А.: «Арыс», 2008.
4. Байкабилов У. Қазақ тілі стилистикасы. Ташкент.:2023
5. Қордабаев Т. Түркология және қазақ тіл білімі. Алматы, 1998.